

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 341.9

ІСАКОВА В. М.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДОБРОСОВІСНОСТІ Й АВТОНОМІЇ ВОЛІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІДЕНСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ ООН «ПРО ДОГОВОРИ МІЖНАРОДНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ»: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД

Анотація. Стаття присвячена основним проблемам відповідальності за порушення принципів добросовісності й автономії волі сторін у міжнародно-правовому регулюванні торговельних відносин. Розкрито сутність принципу добросовісності у відносинах міжнародної торгівлі. Проаналізовано зміст принципу автономії волі сторін у процесі реалізації договірних відносин міжнародної купівлі-продажу товарів. Досліджено зміст Віденської конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» на предмет закріплення принципів добросовісності й автономії волі сторін. Проведено аналіз видів відповідальності за порушення принципів добросовісності й автономії, закріплених у Конвенції. Визначено доктринальні проблеми практичного застосування відповідальності за порушення вказаних принципів.

Ключові слова: міжнародна купівля та продаж товарів, Віденська конвенція ООН, принцип добросовісності, принцип автономії, відповідальність.

Постановка проблеми. Сучасне міжнародно-правове регулювання договірних відносин набуває все більшого розвитку. Постійні процеси узгодження окремих положень міжнародних конвенцій, консультації з приводу нових угод, вивчення й узагальнення арбітражної практики – усе це створює необхідне підґрунтя для подальшого закріплення принципів між-

народної торгівлі на рівні положень окремих міжнародно-правових актів. Одним із таких актів є Віденська конвенція ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» (далі – Конвенція). У більшості випадків вона є рамковим документом, який визначає загальні засади регулювання договірних відносин у сфері міжнародної торгівлі. Але регулювання відбувається не на рівні імперативного впливу, а скоріше на рівні правостановлення. Це означає, що основна цінність такої Конвенції полягає в практичному втіленні принципів, за якими здійснюється міжнародна торгівля, основними з них, безумовно, є добросовісність виконання договірних зобов'язань і автономія волі сторони в договірних відносинах. Натомість Конвенції не вистачає дієвості, яку б міг надати механізм притягнення до відповідальності в разі порушення її положень не підписантами, а суб'єктами господарювання (резидентами підписантів). З огляду на це інститут відповідальності за порушення норм Конвенції підлягає дослідженню на рівні міжнародно-правової доктрини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародно-правового регулювання торговельних відносин Віденською конвенцією ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» досліджувалися багатьма вченими, зокрема А.М. Гуменчуком, Б.В. Дерев'янко, А.С. Довгертом, С.М. Задорожною, Д.Г. Павленко, А.Г. Покачаловою та ін. Однак, на відміну від вивчення принципів автономії волі та добросовісності, відповідальність як інструмент надання більшої дієвості нормам Конвенції та статичності відносин міжнародної торгівлі практично не досліджений.

Метою статті є аналіз на доктринальному рівні можливості закріплення відповідальності за порушення принципів добросовісності й автономії, що втілюються у Віденській конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів».

Виклад основного матеріалу дослідження. Самі по собі принципи добросовісності й автономії волі не визначаються у Віденській конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» в якості детермінант чи окремих засад, на яких здійснюється регулювання таких відносин. Проте без цих принципів існування системи міжнародних торговельних відносин неможливе. Принцип добросовісності та принцип автономії волі сторін договірних відносин зумовлюють саме існування моделі таких відносин. Проте вони позбавлені директивного закріплення й утілюються лише опосередковано, і саме тому проблема їх порушення та притягнення за це суб'єктів міжнародних торговельних відносин до відповідальності потребує передусім доктринального, а не практичного вирішення.

Як слушно зауважує А.М. Гуменчук, «у міжнародному комерційному обороті, торгівлі принцип добросовісності є фактично сукупністю таких аспектів: здійснення своїх прав без порушення охоронюваного законом інтересу іншої особи; дотримання правил ділової етики (зокрема звичаїв ділового обороту); надання контрагенту достовірних відомостей про себе та про юридичну особу, від імені та в інтересах якої виступає пред-

ставник; надання достовірної інформації про предмет договору тощо» [1]. Іншими словами, принцип добросовісності являє собою втілення такої моделі конкурентної поведінки суб'єкта міжнародних торговельних відносин, яка дає всі підстави стверджувати про дотримання ним зобов'язань без необхідності правових заходів додаткового характеру з боку контрагентів. Такий стан відносин можна назвати стабільним і передбачуваним, а отже, ефективним із погляду досягнення цілей міжнародно-правового регулювання.

У цьому контексті слушним видається розуміння принципу добросовісності, запропоноване Д.Г. Павленком, який виокремлює його широке та вузьке розуміння. «У широкому значенні добросовісність – це багатоаспектна правова категорія, що являє собою систему різнопорядкових юридично значимих проявів, які здійснюють самостійний регулюючий вплив на цивільні правовідносини й тісно пов'язані між собою. Багатоаспектність цієї категорії полягає в тому, що добросовісність одночасно є нормою прямої дії, імперативом, принципом і презумпцією права. У вузькому значенні добросовісність визначається як кожен окремий із наведених вище проявів, що має самостійний вплив на цивільні правовідносини» [6, с. 5]. Такий підхід до визначення добросовісності цілком відповідає парадигмі міжнародно-правового регулювання. Норми міжнародного торговельного права навряд чи можуть бути імперативними, ураховуючи основний зміст відносин торгівлі – диспозитивність у виборі контрагентів і моделей поведінки під час обрання цінової, збутової політики тощо. Але поєднанням всіх зазначених елементів досягається головна мета міжнародно-правового регулювання – створення передумов для забезпечення ефективної рамкової системи міжнародних відносин. А це означає, що принцип добросовісності може розкриватися через об'єктивний і суб'єктивний характери.

Так, об'єктивність добросовісності полягає в тому, що суб'єкт міжнародних торговельних відносин на практиці вчиняє дії, спрямовані на реальне виконання своїх зобов'язань, і власним прикладом створює необхідне підґрунтя для дзеркального ставлення до себе з боку контрагента. Суб'єктивність принципу добросовісності проявляється в тому, які саме мотиви штовхають суб'єкта міжнародної торгівлі на дотримання власних зобов'язань. Поєднання суб'єктивного й об'єктивного неминуче, оскільки з погляду предмета дослідження статті суб'єктивне уявлення про добросовісність багато в чому походить від небажання суб'єкта відчувати на собі негативний вплив міжнародно-правового регулювання в разі недотримання ним зобов'язань за договором. Щоправда, слушно буде зауважити, що суб'єктивність добросовісності походить і від бажання убезпечити себе від непрогнозованих дій контрагента за договором міжнародної торгівлі, якщо сам суб'єкт не дотримуватиметься взятих на себе зобов'язань.

Що ж до самої Віденської конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів», то принцип добросовісності, на думку А.М. Гуменчука, там розкривається так:

- «кожен чинний, діючий, дійсний міжнародний договір повинен сумлінно виконуватися його учасниками;
- добросовісним вважається точне, належне, своєчасне і якісне виконання всіх вимог договору;
- забороняється одностороннє припинення дії чи зміна умов договору (ст. 12. Конвенції);
- країни-учасниці цієї Конвенції не мають права посилалися на положення свого національного законодавства в разі невиконання ними договору» [1].

Щодо відповідальності за порушення принципу добросовісності, закріпленого в Конвенції, слід звернути увагу на положення ст. 98, відповідно до якої «не допускаються жодні застереження, крім тих, що прямо передбачені цією Конвенцією» [4]. Це означає, що невиконання умов і вимог цієї Конвенції тягне за собою відповідальність.

Відповідно до ст. 36 «продавець несе відповідальність за договором і за цією Конвенцією за будь-яку невідповідність товару, яка існує в момент переходу ризику на покупця, якщо навіть ця невідповідність стає очевидною пізніше. Продавець також несе відповідальність за будь-яку невідповідність товару, яка виникає після моменту, зазначеного в попередньому пункті» [4]. Отже, слід зауважити на тому, що незважаючи на певну невизначеність і загальність принципу диспозитивності стосовно чіткої його регламентації в тексті Конвенції, вона все ж таки передбачає відповідальність за дії, які своїм змістом порушують вимоги добросовісності до поведінки суб'єкта відносин міжнародної торгівлі.

Аналіз положень Конвенції засвідчує відсутність, по-перше, вичерпного переліку видів відповідальності; по-друге, відсутність чітко визначених механізмів притягнення до неї. Так, звертає на себе увагу ст. 45: «Якщо продавець не виконує яке-небудь зі своїх зобов'язань за договором або за цією Конвенцією, покупець може:

- здійснити права, передбачені у ст. ст. 46–52 (засоби правового впливу);
- вимагати відшкодування збитків, як це передбачено у ст. ст. 74–77 (порядок визначення збитків)» [4].

Заходи правового впливу не можуть вважатися відповідальністю суб'єкта відносин, що порушив власні зобов'язання, оскільки стосуються можливостей суб'єкта, чії права порушені, ужити додаткових заходів у межах договору. Прикладом таких заходів може бути продовження розумних строків виконання договору. Натомість Конвенція містить і цілком конкретні приклади міжнародно-правової відповідальності суб'єктів відносин міжнародної торгівлі, що настає в разі її невиконання. Зокрема, до цих видів відповідальності належать такі:

- відшкодування збитків (наприклад, ст. ст. 34, 45, 74–77);
- відшкодування відсотків. Так, відповідно до ст. 78 Конвенції, «якщо сторона допустила прострочення у виплаті ціни чи іншої суми, інша сто-

рона має право на відсотки з простроченої суми, без шкоди для будь-якої вимоги про відшкодування збитків, які можуть бути стягнуті на підставі ст. 74» [4];

– зменшення вартості товару (ст. 50 Конвенції). Такий вид відповідальності є надзвичайно прогресивним з погляду правового впливу, оскільки передбачає лише волю покупця сплатити меншу вартість за товар, поставка якого відбувалася з порушенням умов чи строків, або товар був неналежної якості. Іншими словами, такий вид відповідальності, як зменшення вартості товару, може застосовуватися лише в разі неможливості для покупця реалізувати в подальшому такий товар за ринковою ціною.

Слід зауважити, що суто доктринально останній вид відповідальності виходить за межі правового розуміння господарсько-правових санкцій, оскільки передбачає односторонню зміну умов договору з одночасним погіршенням правового становища контрагента. Норма ст. 50 Конвенції описує умови зменшення ціни, але при цьому не позбавляє продавця, який поставив товар неналежної якості, можливості довести власну невинуватість у судовому чи арбітражному порядку, тобто застосування зменшення ціни товару може мати зворотні наслідки у вигляді відшкодування покупцем недоотриманої вигоди продавцю.

Що ж до відшкодування збитків, то тут слід звернути увагу на положення ст. 74, відповідно до якої «збитки за порушення договору однією зі сторін становлять суму, що дорівнює тій шкоді, включаючи упущену вигоду, якої зазнала інша сторона внаслідок порушення договору. Такі збитки не можуть перевищувати шкоди, яку сторона, що порушила договір, передбачала чи повинна була передбачати в момент укладення договору як можливий наслідок його порушення, ураховуючи обставини, про які вона в той час знала чи повинна була знати» [4]. Це положення є класичним із погляду практики ведення міжнародної торгівлі, а тому не вимагає окремої уваги та дослідження в теоретико-методологічній площині.

Окремо доцільно зауважити, що «відповідальність за невиконання договору міжнародної купівлі-продажу товарів настає за сам факт порушення договору. Вина сторони при цьому не враховується. Про це свідчать ст. 45 і ст. 61 Віденської конвенції. Проте в ст. 79 Віденської конвенції зазначено, що сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що це було викликано перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків. У цьому разі визначення «перешкода поза контролем» за своїми принциповими характеристиками можна визнати тотожним визначенню непереборної сили» [2, с. 7].

Що стосується принципу автономії волі сторін, то слід констатувати, що тут положення Конвенції не є такими однозначними та вичерпними, як регулювання питання відповідальності за порушення принципу добросовісності.

На думку А.Г. Покачалової, «автономія волі сторін є загально визнаним принципом міжнародного приватного права, який відіграє особливу роль у регулюванні міжнародних договорів. Автономія волі дозволяє сторонам договору реалізувати свою свободу шляхом вибору норм того чи іншого правопорядку. У зв'язку з розвиненістю цього інституту він отримав закріплення як на міжнародному рівні, так і в законодавстві різних держав» [7, с. 96]. За загальним доктринальним розумінням договірних відносин автономія волі проявляється через механізм узгодження інтересів сторін щодо порядку їх регулювання чи юрисдикції регулюючого органу або через механізм погодження на наявний порядок, в умовах якого відбувається укладення міжнародного договору.

Цю тезу можна підтвердити результатами досліджень С.М. Задорожньої, яка звертає увагу на необхідність «закріплення автономії волі сторони шляхом прямої вказівки в самому договорі або в окремому документі, в якому сторони передбачають підпорядкування своїх зобов'язань певному правопорядку» [3, с. 115]. Якщо ж такої вказівки немає, то відносини сторін регулюються тим правопорядком, в умовах якого ці відносини розпочалися.

У цьому контексті А.Г. Покачалова посилається на роботи А.С. Довггерта, у яких дослідник приходять до висновку, що «сторони договору можуть підпорядковувати договір не лише національному праву конкретної держави, а також і *lex mercatoria*, під яким розуміють сукупність норм, що мають транснаціональний характер, тобто не належать до певної правової системи [5; 7, с. 96]. Конвенція і являє собою приватний випадок *lex mercatoria*, а принцип автономії знаходить своє закріплення у ст. 7, відповідно до якої «питання, що стосуються предмета регулювання цієї Конвенції, які безпосередньо в ній не вирішені, підлягають вирішенню згідно із загальними принципами, на яких вона ґрунтується, а за умови відсутності таких принципів – згідно з правом, що застосовується відповідно до норм міжнародного приватного права» [4]. Принцип автономії волі якраз і є одним із таких принципів.

Отже, порушення принципу автономії волі сторін фактично означає порушення стороною обраної юрисдикції врегулювання відносин міжнародної торгівлі. Таке порушення має місце в разі одностороннього застосування суб'єктом відносин норм, які раніше не застосовувалися під час урегулювання наявних відносин. Такими нормами, зокрема, можуть бути норми національного законодавства країни, резидентом якої є суб'єкт міжнародних торгівельних відносин.

Доктринально порушення принципу автономії, тобто вибору юрисдикції регулювання відносин, тягне за собою ті ж наслідки, що й порушення умов договору. Разом із тим реальність притягнення до відповідальності в такому разі близька до нульової, оскільки суб'єкт, визнаючи іншу юрисдикцію, одночасно перестає визнавати юрисдикцію, правовий вплив якої визнавався на момент укладення договору. Це дає змогу зробити висновок про те, що в подальшому принцип автономності волі сторін є визначальним із погляду правових наслідків для всіх аспектів відносин між суб'єктами міжнародної

торгівлі, а отже, впливає на можливість і ступінь дотримання прав і обов'язків, а також усіх інших принципів і торговельних звичаїв, покладених в основу системи регулювання міжнародних торговельних відносин.

Вбачається, що саме через те, що є можливість порушення принципу автономії волі та самостійної зміни юрисдикції одним із суб'єктів відносин міжнародної торгівлі, Конвенція закріплює широкий спектр можливостей правового впливу, відмінних від інституту відповідальності. Ці заходи впливу, як правило, забезпечуються за рахунок уже вчинених суб'єктом, що порушив умови договору, дій (поставлена продукція, сплачені кошти тощо). Тобто порушення чи самостійна зміна юрисдикції суб'єктом відносин у подальшому впливає на зміст цих відносин, на можливості сторін щодо захисту власних інтересів, а тому сторона, яка не приймає таку зміну юрисдикції, вправі забезпечити власні інтереси. Самі ж відносини в подальшому припиняються, оскільки юридичний зв'язок між суб'єктами здійснюється засобами різних правових систем, що є неприйнятним.

Висновки. Аналіз положень Віденської конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» щодо закріплення принципів добросовісності й автономії волі сторін дає змогу встановити той факт, що їх утілення відбувається в нормах і положеннях, які стосуються належного виконання зобов'язань сторонами відносин міжнародної торгівлі. Це стосується й умов вибору юрисдикції регулювання самих відносин, і умов договору, сумлінне дотримання яких і являє собою модель виконання зобов'язання.

Незважаючи на відсутність прямої вказівки та визначення змісту принципу добросовісності, у Конвенції міститься достатньо видів відповідальності за порушення норм і положень, у яких цей принцип утілено. До таких видів відповідальності Конвенція відносить як класичне відшкодування збитків і відшкодування відсотків, так і неординарний вид відповідальності – примусове (одностороннє) зменшення вартості товару стороною, права якої були порушені. Такий вид відповідальності залишає за суб'єктом відносин, щодо якого він застосований, право на захист уже власних інтересів, але виключно в судовому й арбітражному порядку.

Загалом, на нашу думку, подальша робота з удосконалення й оптимізації міжнародно-правового регулювання відносин міжнародної торгівлі повинна бути спрямована на дослідження та детермінацію всієї сукупності принципів і засад, на яких ґрунтується таке регулювання, а самі принципи потребують імплементації в Конвенцію в якості окремих положень із визначенням їхнього змісту та сутності.

Література:

1. Гуменчук А.М. Принцип добросовісного виконання договорів у міжнародному приватному праві / А.М. Гуменчук [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3398/Гуменчук.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

2. Деревянко Б.В. Питання невиконання договору міжнародної купівлі-продажу товарів / Б.В. Деревянко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 106–108.
3. Задорожна С.М. Автономія сторін у міжнародному приватному праві: [монографія] / С.М. Задорожна. – Чернівці: Технодрук, 2008. – 216 с.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_003/.
5. Міжнародне приватне право: науково-практичний коментар закону / за ред. А.С. Довгєрта. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 352 с.
6. Павленко Д.Г. Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Д.Г. Павленко; НДІ приват. права і підприємництва АПрН України. – К., 2009. – 20 с.
7. Покачалова А.Г. Автономія волі як основоположний принцип регулювання забезпечення зобов'язань / А.Г. Покачалова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 128. – 2016. – С. 93–101.

Исакова В. М. Нарушение принципов добросовестности и автономии воли как основание для привлечения к ответственности в рамках Венской конвенции ООН «О договорах международной купли-продажи товаров»: доктринальный подход

Аннотация. Статья посвящена основным проблемам ответственности за нарушение принципов добросовестности и автономии воли сторон в международно-правовом регулировании торговых отношений. Раскрыта сущность принципа добросовестности в отношениях международной торговли. Проанализировано содержание принципа автономии воли сторон в процессе реализации договорных отношений международной купли-продажи товаров. Исследовано содержание Венской конвенции ООН «О договорах международной купли-продажи товаров» на предмет закрепления принципов добросовестности и автономии воли сторон. Проведен анализ существующих видов ответственности за нарушение принципов добросовестности и автономии, закрепленных в Конвенции. Определены доктринальные проблемы практического применения института международно-правовой ответственности за нарушение указанных принципов.

Ключевые слова: международная купля-продажа товаров, Венская конвенция ООН, принцип добросовестности, принцип автономии, ответственность.

Isakova V. Violation of the principles of good faith and party autonomy as a ground for holding liable in the framework of the Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods: doctrinal approach

Summary. The article is devoted to key problems of liability for violation of principles of good faith and party autonomy in international legal regulation of trade relations. The core of principle of good faith in international trade relations was covered. The content of principle of party autonomy throughout contractual arrangements of international sale of goods was analyzed. The content of UN Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods was investigated for entrenchment of the principles of good faith and party autonomy. It was carried out the analysis of current types of liability for violation of principles of good faith and party autonomy as enshrined in Convention. The doctrinal approaches of practical usage of liability for violation of mentioned principles were determined.

Key words: international sale of goods, UN Vienna Convention, principle of good faith, principle of party autonomy, liability.